

Village and Development

Vol. 28, No. 111, Autumn 2025

Research Paper

A Sociological Analysis of the Impact of Socio-Economic Inequality on the Participation of Smallholder Farmers in Sustainable Food Security

*A.Moazzeni*¹ , *H. Yosofvand*² , *A.Hamidian*³

Received: 3 July, 2025   Revised: 15 September, 2025   Accepted: 28 October, 2025

Abstract

Introduction

Sustainable food security has become a critical concern in the context of global development, particularly in developing countries such as Iran, where smallholder farmers play a central role in agricultural production. Despite their significant contribution, these farmers remain highly vulnerable due to entrenched socio-economic inequalities that manifest in economic, institutional, environmental, and digital dimensions. Such inequalities reduce their ability to access essential resources, adopt modern technologies, and participate meaningfully in decision-making processes. In regions like Isfahan Province, where agricultural activities are essential for rural livelihoods, the compounded effects of climate change, water scarcity, and discriminatory institutional policies have deepened the structural disadvantages of smallholder farmers. This study aims to explore, from a sociological perspective, how socio-economic

---

1. Corresponding Author and Assistant professor, Economic, Social and Extension Research Department, Isfahan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Isfahan, Iran (a.moazzeni@areeo.ac.ir).

2. Assistant Professor, Sociology, Department of Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

3. Research Assistance Professor, Agricultural Education and Extension Institute, Isfahan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Isfahan, Iran.

DOI: 10.30490/rvt.2025.367460.1674

inequalities shape the participation of smallholder farmers in sustainable food security and how these inequalities contribute to cycles of marginalization and deprivation.

Materials and Methods

The research employed a qualitative methodology based on the systematic Grounded Theory approach developed by Strauss and Corbin. The study was conducted in Isfahan Province, one of Iran's major agricultural hubs. Purposive and theoretical sampling were applied to select 38 participants, including 22 smallholder farmers, 8 agricultural experts, 5 cooperative managers, and 3 rural leaders. Semi-structured interviews, participatory observations, and document reviews were used to gather data. Each interview lasted between 60 and 90 minutes, and field notes complemented the interview data. The collected data were coded through three stages: open, axial, and selective coding, and managed using ATLAS.ti software (version 7.5). To ensure the validity and reliability of the findings, the study employed Lincoln and Guba's criteria of credibility, transferability, dependability, and confirmability.

Results and Discussion

Data analysis generated 367 initial concepts, categorized into 28 subcategories and 9 main categories. The central phenomenon was identified as "multidimensional structural deprivation", reflecting the interplay of institutional discrimination, limited access to resources, digital exclusion, climate vulnerability, and socio-political marginalization. Institutional inequalities were evident in biased subsidy distribution, lack of representation in decision-making bodies, and ineffective extension services. Resource-related barriers included fragmented land ownership, water scarcity, and restrictive credit systems, which collectively undermined farmers' productivity. The digital divide further exacerbated inequalities, as many farmers lacked internet access, digital literacy, or exposure to smart farming technologies. Contextual and intervening factors such as climate change, traditional land tenure systems, macroeconomic liberalization, and weak government support intensified these challenges. In response, farmers adopted adaptive strategies such as crop diversification, local cooperation (community-based irrigation schemes, rotating savings groups), and livelihood diversification into non-farm income sources. However, these strategies offered limited resilience due to persistent structural barriers. The study highlights how cycles of inequality perpetuate themselves: resource scarcity lowers productivity, which in turn reduces income and prevents reinvestment, further reinforcing deprivation. These findings align with

theoretical perspectives such as Bourdieu's theory of social reproduction of inequality, Merton's concept of relative deprivation, and Castells' analysis of the digital divide.

Conclusions

The research demonstrates that socio-economic inequalities are not merely obstacles but entrenched structural mechanisms that systematically exclude smallholder farmers from agricultural development. This exclusion results in reduced participation in production, accelerated rural-to-urban migration, and declining national food self-sufficiency. Addressing these challenges requires systemic reforms rather than productivity-focused interventions. Recommended strategies include equitable redistributive policies, improved rural digital infrastructure, stronger and more autonomous farmer-led cooperatives, and inclusive governance frameworks that amplify the voices of smallholders in policymaking. By adopting such measures, smallholder farmers can be empowered institutionally, socially, and technologically, thereby strengthening the foundations of sustainable food security in Iran. Beyond its local implications, the study contributes to academic discourse by integrating theories of relative deprivation, structural inequality, and digital exclusion, while also offering context-specific insights for practical policy formulation. Ultimately, the findings emphasize the urgency of rethinking rural development strategies to ensure that smallholder farmers are no longer marginalized but become central actors in achieving sustainable food security.

Keywords: Sustainable Food Security, Smallholder Farmers, Multidimensional Structural Deprivation, Socio-Economic Inequality, Grounded Theory.

روستا و توسعه

سال ۲۸، شماره ۱۱۱، پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر نابرابری اقتصادی – اجتماعی بر مشارکت کشاورزان خرده‌پا در امنیت غذایی پایدار

احمد موذنی^۱ (id)، حسن رضا یوسفوند^۲ (id)، اکرم حمیدیان^۳ (id)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۶

چکیده

این پژوهش با رویکرد جامعه‌شناختی به بررسی تأثیر نابرابری‌های اقتصادی – اجتماعی بر مشارکت کشاورزان خرده‌پا در تولید کشاورزی و امنیت غذایی پایدار پرداخته است. با بهره‌گیری از روش کیفی و رویکرد نظریه زمینه‌ای اشترواس و کوربین، داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۳۸ نفر از کشاورزان، کارشناسان و مدیران بخش کشاورزی استان اصفهان گردآوری شد. نمونه‌ها به صورت هدفمند و نظری انتخاب شد و داده‌ها طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها منجر به شناسایی ۳۶۷ مفهوم اولیه، ۲۸ مقوله فرعی و ۹ مقوله اصلی شد. «محرومیت ساختاری چندبعدی» به‌عنوان مقوله محوری انتخاب شد. بر اساس مدل پارادایمی پژوهش، شرایط علی شامل نابرابری‌های نهادی، شکاف دیجیتالی و محدودیت دسترسی به منابع و حاشیه‌نشینی اجتماعی – سیاسی همراه با شرایط زمینه‌ای

۱. نویسنده مسئول و استادیار، بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اصفهان، ایران. (a.moazzeni@areeo.ac.ir)

۲. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۳. استادیار پژوهشی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، اصفهان، ایران.

DOI: 10.30490/rvt.2025.367460.1674

نظیر تغییرات اقلیمی، ساختارهای سنتی مالکیت و سیاست‌های کلان اقتصادی، و نیز شرایط مداخله‌گر مانند ضعف حمایت‌های دولتی، نقش واسطه‌گری و سوداگری و کمبود سرمایه اجتماعی، در شکل‌گیری و تشدید محرومیت ساختاری چندبعدی نقش دارند. واکنش کشاورزان در قالب مقاومت انطباقی، همیاری محلی و تنوع‌بخشی معیشتی بروز یافته، اما به دلیل وجود ساختارهای نابرابر، اثربخشی محدودی داشته است. براساس یافته‌های پژوهش، مدل نظری حاشیه‌نشینی ساختاری و بازتولید نابرابری به‌عنوان چارچوب تبیینی نشان می‌دهد که نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی صرفاً به‌عنوان یک مانع نبوده، بلکه مکانیزم‌هایی ساختاری برای بازتولید حاشیه‌نشینی هستند که موجب کاهش مشارکت، مهاجرت روستاشهری و تهدید امنیت غذایی پایدار می‌شوند. پژوهش بر ضرورت اصلاح سیاست‌های توزیعی، توانمندسازی نهادی و تقویت سرمایه اجتماعی در راستای ارتقای مشارکت کشاورزان و تحقق امنیت غذایی پایدار تأکید دارد.

کلید واژه‌ها: امنیت غذایی، کشاورزان خرده‌پا، محرومیت ساختاری چندبعدی، نابرابری اقتصادی - اجتماعی، نظریه زمینه‌ای.

مقدمه

امنیت غذایی به‌عنوان یکی از ارکان اساسی توسعه پایدار، همواره مورد توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران بوده است. این مهم در کشورهایی که با چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مواجه‌اند، اهمیتی دوچندان می‌یابد. در این میان، نقش کشاورزان خرده‌پا به‌عنوان تولیدکنندگان اصلی مواد غذایی در بسیاری از مناطق جهان، از جمله ایران، غیرقابل‌انکار است. طبق آمارهای سازمان فائو، حدود ۷۰ درصد مواد غذایی جهان توسط کشاورزان کوچک‌مقیاس تولید می‌شود (FAO, 2020) و حدود ۵۰۰ میلیون کشاورز خرده‌پا در سراسر جهان وجود دارند (Sharma et al., 2021). مطالعات مختلف بر نقش کلیدی کشاورزی خرده‌پا در توسعه پایدار اقتصاد روستایی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، تأکید کرده‌اند (Dhillon & Moncur, 2023; Rezaei Kykha, 2014). با این حال، این گروه اجتماعی با چالش‌هایی مانند تغییرات اقلیمی و نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی در دسترسی به منابع، خدمات و فرصت‌ها مواجه‌اند. این تهدیدها منجر به آسیب‌های جدی به کشاورزان خرده‌پا شده و بخشی از جریان اخلاق و عدالت در کشاورزی و غذا نیز ایجاب می‌کند که حقوق این ذی‌نفعان به حاشیه رانده شده در جریان تولیدگرایی مبتنی بر بازار لحاظ شود (Moazzeni, 2024). تغییرات اقلیمی، بحران آب، نوسانات قیمت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و نابرابری در دسترسی به فناوری‌های نوین، از جمله چالش‌هایی هستند که مشارکت کشاورزان خرده‌پا در تولید کشاورزی را تحت تأثیر قرار داده‌اند (Rezaei & Alipour, 2020). برخی پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد که

تغییرات اقلیمی مانند خشکسالی‌ها بیشترین تاثیر را بر کشاورزان خرده‌پا داشته است (Mohammadi Mehr et al., 2024). این مسائل در کنار نابرابری‌های ساختاری موجود، از جمله تفاوت در دسترسی به اعتبارات، منابع تولید، و بازارهای فروش، منجر به تضعیف جایگاه کشاورزان خرده‌پا و به تبع آن، تهدید امنیت غذایی شده است. کشاورزی خرده‌پا به نظام‌های کشاورزی کوچک مقیاسی اشاره دارد که به‌طور عمده با اتکا به نیروی کار خانوادگی، سرمایه محدود و فناوری سنتی یا نیمه مدرن فعالیت می‌کنند (Hazell et al., 2007). بر طبق تعریف فائو، کشاورزان خرده‌پا کسانی هستند که مساحت زمین زراعی آنها کمتر از ۲ هکتار است، هرچند این معیار بسته به شرایط هر منطقه می‌تواند متفاوت باشد. امنیت غذایی پایدار نیز، به‌عنوان یکی از اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد، به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن همه مردم در تمام اوقات به غذای کافی، سالم و مغذی دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند، به‌طوری‌که نیازهای تغذیه‌ای و ترجیحات غذایی آنها برای یک زندگی فعال و سالم تأمین شود (FAO, 2018). پایداری در این تعریف، اشاره به تداوم دسترسی به غذا برای نسل‌های آینده و حفظ منابع طبیعی در فرآیند تولید غذا دارد. ارتباط بین کشاورزی خرده‌پا و امنیت غذایی پایدار نیز از چند جنبه قابل بررسی است. اولاً، کشاورزان خرده‌پا نقش مهمی در تأمین مواد غذایی محلی و منطقه‌ای دارند. ثانیاً، تنوع محصولات در کشاورزی خرده‌پا می‌تواند به تنوع رژیم غذایی و بهبود وضعیت تغذیه کمک کند. ثالثاً، کشاورزی خرده‌پا اغلب با روش‌های سازگارتر با محیط زیست همراه است که به پایداری بلندمدت سیستم‌های غذایی کمک می‌کند (Altieri et al., 2017).

نابرابری اقتصادی - اجتماعی به تفاوت‌های ساختاری در دسترسی به منابع، فرصت‌ها و خدماتی اشاره دارد که می‌تواند منجر به توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت و منزلت اجتماعی شود (Bourdieu, 1984). در بخش کشاورزی، این نابرابری‌ها می‌تواند در قالب دسترسی نابرابر به زمین، آب، سرمایه، فناوری، بازارها، خدمات ترویجی و اعتبارات بانکی نمود یابد (Ellis, 2000). به عقیده چایانوف (Chayanov, 1996)، اقتصاد خرده‌دهقانی دارای منطق متفاوتی از سیستم‌های تولیدی سرمایه‌داری است و نابرابری‌های ساختاری می‌تواند به آسیب‌پذیری بیشتر کشاورزان خرده‌پا منجر شود. سن (Sen, 2023) با طرح رویکرد قابلیت، استدلال می‌کند که نابرابری را باید فراتر از درآمد و ثروت و در قالب محرومیت از قابلیت‌های اساسی درک کرد. بر این اساس، نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی در بخش کشاورزی می‌تواند به محدودیت قابلیت کشاورزان خرده‌پا برای مشارکت مؤثر در فرآیندهای تولید، بازاریابی و تصمیم‌گیری منجر شود. به عقیده هاروی (Harvey, 2006)، این

نابرابری‌ها اغلب ریشه در سیاست‌های اقتصادی نولیبرال و ساختارهای قدرت دارند که منجر به تمرکز منابع در دست گروه‌های قدرتمند می‌شوند. از این‌رو، نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی می‌تواند توانایی کشاورزان خرده‌پا برای مشارکت مؤثر در تولید کشاورزی و تأمین امنیت غذایی را محدود کند. پراساد (Prasad, 2019) در مطالعه خود در هند دریافت که نابرابری در دسترسی به اعتبارات، فناوری و بازارها، مانع بزرگی برای افزایش بهره‌وری کشاورزان خرده‌پا و بهبود امنیت غذایی است. وجود چنین نابرابری‌هایی می‌تواند به شدت بر مشارکت در تولید کشاورزی تأثیرگذار باشد. مشارکت در تولید کشاورزی نیز دارای ابعاد مختلفی شامل مشارکت در تصمیم‌گیری، سرمایه‌گذاری، بکارگیری فناوری‌های جدید، و همکاری در تشکلهای کشاورزی است (Pretty, 1995). به باور چمبرز (Chambers, 1997)، مشارکت واقعی کشاورزان نیز مستلزم توانمندسازی آنها برای اثرگذاری بر فرآیندهای تصمیم‌گیری است که بر زندگی تأثیر می‌گذارد. مطالعات بین‌المللی دیگری نیز در زمینه نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی، کشاورزی خرده‌پا و امنیت غذایی انجام شده است. مطالعه Palmioli et al., (2019) در ایتالیا، ضمن تأکید بر اهمیت سهم مزارع کوچک در امنیت غذایی، به نابرابری موجود در دسترسی کشاورزان خرده‌پا به بسیاری از این منابع اشاره دارد. باریچاوسکی و همکاران (Borychowski et al., 2020) در پژوهشی در لهستان، بر اهمیت تعامل میان امنیت غذایی و تغذیه‌ای با ابعاد و شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی و زیست‌محیطی و مفهوم پایداری در مزارع کوچک مقیاس تأکید کرده‌اند و معتقدند وجود نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی و تشدید آن برای کشاورزان خرده‌پا، قادر است امنیت غذایی و کشاورزی پایدار را به شدت تهدید کند. به‌طور کلی نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی در دسترسی نابرابر یا ناچیز کشاورزان خرده‌پا به منابع مورد نیاز برای افزایش بهره‌وری و تولید کشاورزی اشاره دارد. در ایران، مطالعات متعددی به بررسی نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی در مناطق روستایی پرداخته‌اند. ازکیا و غفاری (Azkia & Ghaffari, 2004) در مطالعه خود نشان دادند که سیاست‌های توسعه روستایی در ایران، علی‌رغم برخی دستاوردها، نتوانسته‌اند به کاهش نابرابری‌های ساختاری میان کشاورزان بزرگ و خرده‌پا منجر شوند. طالب و عنبری (Taleb & Anbari, 2023) بر نقش ساختارهای قدرت محلی و منطقه‌ای در تشدید نابرابری‌ها و محرومیت کشاورزان خرده‌پا تأکید کرده‌اند. این امر به شدت بر مشارکت کشاورزان خرده‌پا در تولید کشاورزی تأثیر گذاشته است. وجود نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در مطالعه نادرخانی و قنبری (Naderkhani & Ghanbari, 2022) در زمینه‌های نبود حمایت دولت و نهادها از کشاورزان، ضعف اعتماد به نفس، مهارت و خودباوری و کیفیت پایین و پراکنده بودن

زمین‌های کشاورزی و تأثیر آن بر مشارکت کشاورزان خرد، مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین عواملی چون ضعف خدمات حمایتی، نابرابری در دسترسی به نهاده‌ها، نبود تشکلهای قدرتمند کشاورزی، عوامل اجتماعی و فرهنگی مانند کاهش اعتماد و سرمایه اجتماعی در مطالعات متعدد، به‌عنوان عوامل کاهش‌دهنده یا تضعیف‌کننده انگیزه کشاورزان خرده‌پا برای مشارکت در فعالیتهای تولیدی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند.

بررسی میدانی محققان و نیز گزارش‌های ارائه شده توسط مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان اصفهان^۱ مبنی بر کم‌آبی و خشکسالی اکثر مناطق استان اصفهان، مهاجرت فزاینده نیروی کار از روستا به شهر، تغییر کاربری اراضی مستعد کشاورزی، گزارش اساتید دانشگاه صنعتی اصفهان مبنی بر وجود بحران آب و آسیب‌پذیری خرده‌مالکان از مشکلات تأمین منابع، بازاریابی، کیفیت پایین محصولات و عدم تجمع اراضی، نبود عدالت آبی خرده مالکان نسبت به بهره‌برداران بزرگ و وجود مشکلات کشاورزان خرده‌پا در برخورداری از مزایای تغییر الگوی کشت به دلیل ریسک بالا، وجود ناپایداری نظام بهره‌برداری خرده‌دهقانی از نظر بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، نسبت به نظام‌های بهره‌برداری دیگر در استان اصفهان (Nekooei Naeeni et al., 2019)، نشان می‌دهد که استان اصفهان به‌عنوان جامعه هدف پژوهش و یکی از قطب‌های مهم کشاورزی ایران، با مسائل و چالش‌های متعددی در حوزه کشاورزی خرده‌پا مواجه است. با وجود این مشکلات، مطالعه‌ای در خصوص تحلیل جامعه‌شناختی نابرابری‌های اقتصادی اجتماعی و مشارکت کشاورزان خرده‌پا بر اساس رویکرد کیفی نظریه زمینه‌ای انجام پذیرفته است. بر این اساس، مطالعه حاضر در راستای ضرورت درک و فهم عمیق‌تر چالش‌های پیش‌روی کشاورزان خرده‌پا و کمک به سیاست‌گذاری‌ها در برنامه‌های توسعه روستایی و کشاورزی انجام پذیرفته است. پرسش‌های عمده پژوهش حاضر عبارتند از:

- نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر مشارکت کشاورزان خرده‌پا در تولید کشاورزی کدامند؟
- کدام شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر در شکل‌گیری این نابرابری‌ها دخیل هستند؟
- کشاورزان خرده‌پا چه استراتژی‌هایی برای مواجهه با این نابرابری‌ها اتخاذ می‌کنند؟
- پیامدهای این نابرابری‌ها بر وضعیت مشارکت کشاورزان و امنیت غذایی منطقه چیست؟

1. Esfahan.agri-es.ir

2. people.iut.ac.ir

- چه الگوی نظری و کاربردی می تواند رابطه بین نابرابری های اقتصادی - اجتماعی، مشارکت کشاورزان خرده‌پا و امنیت غذایی پایدار را تبیین کند؟

روش‌شناسی تحقیق

استفاده از استراتژی کیفی نظریه زمینه‌ای می‌تواند به‌عنوان یک روش قدرتمند و کاربردی و بر اساس رویکردهای ترویجی و جامعه‌شناختی در حوزه کشاورزی و روستایی مورد استفاده قرار گیرد. مزیت اصلی نظریه زمینه‌ای در مطالعات کشاورزی و روستایی، توانایی آن در کشف روابط پیچیده میان عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است که بر زندگی و فعالیت کشاورزان تأثیر می‌گذارند. همچنین، این روش به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا فرایندهای اجتماعی پنهان را که ممکن است در روش‌های کمی قابل شناسایی نباشند، کشف و تحلیل کند (Creswell, 2007). بر این اساس پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از نظریه زمینه‌ای مبتنی بر سنت نظام‌مند اشتراوس و کربین (Strauss & Corbin, 2012) انجام گرفته است. این روش امکان بررسی عمیق تجارب کشاورزان خرده‌پا را فراهم کرده و به درک بهتر فرایندهای اجتماعی مرتبط با نابرابری و مشارکت کمک می‌نماید.

جامعه هدف پژوهش شامل کشاورزان خرده‌پا (با مالکیت کمتر از ۵ هکتار زمین) در استان اصفهان بود که به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم کشاورزی ایران، دارای تنوع جغرافیایی، اقلیمی و فرهنگی قابل توجهی است. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و زنجیره‌ای (Snowballing Sampling) برای دستیابی به حداکثر تنوع در داده‌ها انجام شد. برای اطمینان از نمایندگی مناسب و جلوگیری از تحریف نتایج در این استان گسترده، کشاورزان بر اساس ویژگی‌های متنوعی مانند سن، جنسیت، سطح تحصیلات و موقعیت جغرافیایی (با پوشش مناطق مختلف استان از جمله مناطق مرکزی، شرقی، غربی و جنوبی مانند فلاورجان، سمیرم، نطنز، چادگان، خوانسار، فریدن، ورزنه، برآن جنوبی، مهاباد، دهقان، نیاسر و کمشچه) انتخاب شدند. این رویکرد تنوع‌بخش، که نوعی طبقه‌بندی غیراحتمالی بر اساس معیارهای کلیدی پژوهش است، به جای طبقه‌بندی مرسوم (مانند خوشه‌بندی آماری)، امکان دستیابی به اشباع نظری را فراهم نموده و از تمرکز بر یک زیرگروه خاص جلوگیری می‌کند. همچنین، برای تکمیل داده‌ها و دستیابی به درک جامع‌تر از مقوله‌های مدل نهایی، با کارشناسان جهاد کشاورزی، مدیران تعاونی‌های روستایی و دهیاران مصاحبه صورت پذیرفت. در مجموع، ۳۸ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته مشتمل بر ۲۲ کشاورز خرده‌پا، ۸ کارشناس جهاد کشاورزی، ۵

تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر نابرابری.....

مدیر تعاونی روستایی و ۳ دهیار انجام شد و نمونه‌گیری نظری تا رسیدن به اشباع نظری مقوله‌ها ادامه یافت. جدول ۱ مشخصات مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ویژگی‌های زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۲۹	۷۶/۳
	زن	۹	۲۳/۷
گروه سنی	زیر ۴۰ سال	۷	۱۸/۴
	۴۰ تا ۵۰ سال	۱۵	۳۹/۵
	۵۱ تا ۶۰ سال	۱۲	۳۱/۶
	بالای ۶۰ سال	۴	۱۰/۵
تحصیلات	زیر دیپلم	۱۴	۳۶/۸
	دیپلم	۱۲	۳۱/۶
	کارشناسی و بالاتر	۱۲	۳۶/۸
سابقه فعالیت کشاورزی	کمتر از ۱۰ سال	۳	۱۳/۶
	۱۰ تا ۲۰ سال	۸	۳۶/۴
	بیش از ۲۰ سال	۱۱	۵۰
مجموع	-----	۳۸	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

ابزار عمده گردآوری داده‌ها، از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به‌دست آمده و از مشاهده مشارکتی و بررسی اسناد هم، به‌عنوان ابزار مکمل استفاده شده است. مصاحبه‌ها با پرسش‌های باز آغاز شد و به تدریج با توجه به پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان و ظهور مفاهیم جدید، پرسش‌های جزئی‌تر و عمیق‌تر نیز مطرح شدند. مدت زمان هر مصاحبه حدود (۹۰-۶۰ دقیقه) به طول انجامید. تحلیل داده‌ها مطابق با روش نظریه زمینه‌ای در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. در مرحله کدگذاری باز، متن مصاحبه‌ها خطبه‌خط بررسی و مفاهیم اولیه استخراج شدند و با مقایسه مداوم این مفاهیم، ۳۶۷ مفهوم اولیه شناسایی شد. در مرحله کدگذاری محوری، مفاهیم مشابه در قالب ۲۸ مقوله فرعی و ۹ مقوله اصلی دسته‌بندی شدند و در مرحله کدگذاری انتخابی نیز، روابط بین مقوله‌ها در قالب یک مدل پارادایمی ارائه و مقوله «محرومیت ساختاری

چندبعدی» به عنوان مقوله هسته انتخاب شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی اتلس.تی (ATLAS.ti version 7.5.18) صورت گرفت.^۱

مشاهده مشارکتی نیز شامل حضور در مزارع کشاورزان، شرکت در جلسات تعاونی‌های کشاورزی، و مراجعه به مراکز خدمات کشاورزی بود. از یادداشت‌های میدانی برای ثبت مشاهدات، تعاملات، و برداشت‌های پژوهشگر حین مطالعه استفاده شد و اسناد مرتبط از جمله آمارهای رسمی، گزارش‌های جهاد کشاورزی و مطالعات پیشین نیز مورد بررسی قرار گرفتند. پژوهش برای تضمین اعتبار و کیفیت یافته‌ها، از معیارهای معتبرسازی روش‌های کیفی لینکلن و گوبا شامل قابلیت اعتماد، انتقال‌پذیری، اطمینان‌پذیری و تأییدپذیری (Mohammadpour, 2008) بهره گرفت:

- در بعد قابلیت اعتماد، طی شش ماه حضور میدانی در روستاها و مزارع، با استفاده از مشاهده مشارکتی، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و بررسی اسناد رسمی (گزارش‌های جهاد کشاورزی)، داده‌ها به صورت مثلث‌سازی گردآوری شد و سپس یافته‌های اولیه برای تأیید صحت آنها به کشاورزان، کارشناسان و مدیران تعاونی بازگردانیده شد.
- برای ارتقای انتقال‌پذیری، توصیف‌های دقیق و غنی از زمینه پژوهش شامل ویژگی‌های جغرافیایی، اقلیمی و اجتماعی - اقتصادی استان اصفهان و مشخصات مشارکت‌کنندگان (سن، جنسیت، تحصیلات و سابقه کشاورزی) ارائه شد، تا امکان مقایسه با سایر زمینه‌های مشابه برای دیگر فراهم شود.
- در راستای اطمینان‌پذیری، کلیه مراحل پژوهش از طراحی ابزارها تا تحلیل داده‌ها، مستندسازی شد و هم‌زمان با کدگذاری پژوهشگر، کدگذاری متن مصاحبه‌ها و یادداشت‌های میدانی از طریق نرم‌افزار نیز صورت گرفت و تحلیل‌ها توسط دو همکار دیگر به‌طور مستقل بازبینی شد تا ثبات و انسجام روش‌شناختی تضمین شود.
- برای تأییدپذیری و جلوگیری از سوگیری و تضمین شفافیت در داده‌ها و یافته‌های تحلیلی، یادداشت‌های تأملی پژوهشگر نیز توسط همکاران دیگر مورد بازبینی و تأیید قرار گرفت.

۱. نمونه‌ای از پرسش‌های مصاحبه به شرح زیر است:

- چه موانع و چالش‌هایی را در مسیر کشاورزی خود تجربه می‌کنید؟
- چه تفاوت‌هایی بین امکانات و فرصت‌های شما با کشاورزان بزرگ وجود دارد؟
- چگونه با مشکلات موجود مقابله می‌کنید؟
- این چالش‌ها چه تأثیری بر تمایل شما به ادامه فعالیت کشاورزی داشته است؟

مجموعه این اقدامات نظام‌مند باعث می‌شود نتایج پژوهش از اتکاء و اعتبار علمی لازم برخوردار شوند.

نتایج و بحث

یافته‌های پژوهش در سه بخش «نتایج کدگذاری مقوله‌های استخراج شده»، «مدل پارادایمی و نظریه نهایی» و «انطباق یافته‌ها با پژوهش‌های پیشین» ارائه شده‌اند. نتایج کدگذاری و استخراج مقوله‌های پژوهش به دلیل طولانی بودن در جدول‌های ۲ و ۳ نشان داده شده‌اند. مقوله‌های اصلی و فرعی استخراج شده از تحلیل داده‌ها به همراه نمونه مفاهیم اولیه، تصویری منسجم از عوامل مؤثر بر محرومیت ساختاری چندبعدی کشاورزان خرده‌پا را فراهم می‌کند. با توجه به اطلاعات مندرج در جدول‌های ۲ و ۳ و استخراج مقوله‌های برآمده، می‌توان گفت که کشاورزان خرده‌پا در یک چرخه معیوب چندلایه از مشکلات گرفتار شده‌اند که ریشه در عوامل ساختاری، نهادی، اقتصادی و محیطی دارد. این چالش‌ها نه تنها مستقل عمل نمی‌کنند، بلکه به‌طور نظام‌مند نیز یکدیگر را تقویت می‌کنند. به‌طور کلی می‌توان گفت سیاست‌ها و نهادها به‌طور ذاتی و به نفع کشاورزان بزرگ تبعیض‌آمیز هستند. این امر در تخصیص ناعادلانه یارانه‌ها، اعتبارات، و خدمات ترویجی و همچنین ضعف نمایندگی آنها در نهادهای تصمیم‌گیری مشهود است. نابرابری نهادی در ساختارهای سنتی مالکیت و نظام تقسیم ارث منجر به خردشدن و ناکارآمدی اقتصادی زمین‌ها شده است. الگوهای نابرابر مالکیت بر آب و زمین‌های مرغوب و ناامنی حقوقی (نداشتن سند رسمی)، دسترسی آنان به وام و سرمایه را غیرممکن می‌سازد. ضعف حمایت‌های دولتی و سیاست‌های حمایتی مانند خرید تضمینی، ناکارآمد و همراه با فساد بوده و این کاهش خدمات حمایتی و تخصیص ناعادلانه منابع، این بخش را به حاشیه رانده است. عوامل اقتصادی و بازار نیز، در قالب سیاست‌های کلان اقتصادی مانند آزادسازی واردات و حذف یارانه‌ها، کشاورزان خرده‌پا را که توان رقابت ندارند، در معرض رقابت نابرابر و کاهش شدید سوددهی قرار داده و واسطه‌گری و انحصار به دلیل وجود زنجیره طولانی دلان و انحصار خریداران عمده، سود کشاورز را به حداقل رسانده و قدرت چانه‌زنی او را از بین برده و سوداگری زمین نیز فشار برای خروج از کشاورزی را افزایش داده است. عوامل فناروانه و محیطی نیز در قالب شکاف دیجیتالی به دلیل ایجاد محدودیت دسترسی و سواد دیجیتالی و مزایای کشاورزی هوشمند، این محرومیت را تشدید کرده است. مقوله تغییرات اقلیمی نیز به دلیل وابستگی کشاورزان خرده‌پا به باران، نداشتن سرمایه برای سازگاری با این شرایط (مانند گلخانه یا تغییر الگوی کشت) آنها را در برابر پدیده‌هایی مانند خشکسالی بسیار آسیب‌پذیرتر نموده است. همچنین عوامل اجتماعی در قالب کمبود سرمایه

اجتماعی با زیر مقوله‌هایی مانند ضعف تشکل‌های صنفی و اعتماد نداشتن کشاورزان به دولت، باعث شده تا نتوانند مدافع منافع خود بوده و این امر منجر به انزوای بیشتر آنها شده است.

جدول ۲. مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و نمونه مفاهیم استخراج شده پژوهش

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه مفاهیم اولیه
نابرابری‌های نهادی	تبعیض در سیاست‌های حمایتی	اولویت کشاورزان بزرگ در دریافت یارانه‌ها، بی‌توجهی به نیازهای خاص کشاورزی خرده‌پا، نابرابری در تخصیص اعتبارات
	ضعف نمایندگی در نهادهای تصمیم‌گیری	حضور نداشتن نمایندگان کشاورزان خرده‌پا در شوراهای سیاست‌گذاری، سلطه کشاورزان بزرگ بر تشکل‌های صنفی، بی‌توجهی به نظرات کشاورزان خرده‌پا
	سوگیری در خدمات و فعالیت‌های ترویجی	تمرکز خدمات ترویجی بر فناوری‌های مناسب کشاورزی بزرگ‌مقیاس، ناکارآمدی توصیه‌های ترویجی برای شرایط کشاورزی خرده‌پا، کمبود مروجان
شکاف دیجیتالی	محدودیت دسترسی به فناوری اطلاعات	ضعف زیرساخت‌های ارتباطی در روستاها، هزینه بالای تجهیزات دیجیتالی، پوشش نامناسب اینترنت
	نبود سواد دیجیتالی	ناآشنایی با کاربردهای فناوری اطلاعات در کشاورزی، ناتوانی در استفاده از اپلیکیشن‌های کشاورزی، محدودیت در دسترسی به اطلاعات بازار
	محرومیت از کشاورزی هوشمند	دسترسی نداشتن به سیستم‌های آبیاری هوشمند، ناتوانی در خرید تجهیزات کشاورزی دقیق، بهره‌مند نبودن از سیستم‌های پایش محصول
محدودیت دسترسی به منابع	کمبود منابع آبی	حق آبه نابرابر، دسترسی نداشتن به سیستم‌های آبیاری مدرن، نبود چاه‌های عمیق
	محدودیت دسترسی به نهاده‌ها	قیمت بالای بذر اصلاح‌شده، دشواری تأمین کود و سم، سهمیه‌بندی نامناسب نهاده‌ها
	موانع اعتباری و مالی	شرایط سخت‌گیرانه وام‌ها و نیاز به وثیقه‌های سنگین، نرخ بالای سود تسهیلات، ناتوانی در تأمین سرمایه اولیه
محدودیت زمین	محدودیت زمین	قطعه‌قطعه بودن اراضی، حاشیه‌نشینی در زمین‌های کم بازده، ناتوانی در توسعه اراضی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۳. مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و نمونه مفاهیم استخراج شده پژوهش

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه مفاهیم اولیه
تغییرات اقلیمی	آسیب‌پذیری در برابر خشکسالی	وابستگی بیشتر به بارندگی، نبود سیستم‌های ذخیره آب، تأثیرپذیری شدیدتر از کم‌آبی
	نبود سیستم‌های سازگاری	دسترسى نداشتن به گلخانه، ناتوانی در تغییر الگوی کشت، محدودیت بکارگیری فناوری‌های مقاوم به تغییرات اقلیمی
	ناتوانی در مدیریت ریسک	بیمه نداشتن محصولات کشاورزی، ناآگاهی از روش‌های پیش‌بینی اقلیمی، محدودیت در تنوع‌بخشی به محصولات
	الگوهای نابرابر مالکیت	تمرکز مالکیت منابع آب، انحصار زمین‌های مرغوب، روابط ارباب و رعیتی مدرن
ساختارهای سنتی مالکیت	نظام ارث و تقسیم اراضی	خرد شدن اراضی کشاورزی، ناکارآمدی اقتصادی قطعات کوچک، تداوم چرخه فقر
	ناامنی حقوقی مالکیت	نداشتن سند رسمی، اختلافات ملکی، نپذیرفتن اسناد عادی در بانک‌ها
سیاست‌های کلان اقتصادی	آزادسازی واردات	رقابت نابرابر با محصولات وارداتی، کاهش قیمت محصولات داخلی، بی‌ثباتی بازار
	حذف تدریجی یارانه‌ها	افزایش هزینه‌های تولید، کاهش حاشیه سود، ناتوانی در تأمین نهاده‌های اساسی
	سیاست‌های صنعتی‌گرایانه	اولویت سرمایه‌گذاری در بخش صنعت، بی‌توجهی به توسعه روستایی، مهاجرت نیروی کار ماهر
ضعف حمایت‌های دولتی	ناکارآمدی سیاست‌های حمایتی	خرید تضمینی با قیمت غیرواقعی، تأخیر در پرداخت مطالبات، فساد در نظام توزیع نهاده‌ها
	کاهش خدمات حمایتی	کمبود مراکز خدمات کشاورزی، محدودیت دسترسی به مشاوره فنی، ضعف آموزش‌های ترویجی
	عدم توازن در تخصیص منابع	تمرکز منابع در مناطق برخوردار، بی‌توجهی به مناطق محروم، سهم ناچیز کشاورزی خرده‌پا از بودجه بخش کشاورزی
	زنجیره طولانی واسطه‌ها	دلالی محصولات کشاورزی، سهم اندک تولیدکنندگان از قیمت نهایی، افزایش قیمت نهاده‌ها توسط واسطه‌ها
واسطه‌گری و سوداگری	انحصار در بازار	قدرت چانه‌زنی پایین کشاورزان خرده‌پا، تعیین قیمت توسط خریداران عمده، عدم دسترسی مستقیم به بازار
	سوداگری زمین	تغییر کاربری اراضی کشاورزی، افزایش قیمت زمین، فشار برای فروش اراضی
کمبود سرمایه اجتماعی	ضعف تشکل‌های کشاورزی	ناکارآمدی تعاونی‌های روستایی، مشارکت نداشتن کشاورزان خرده‌پا در تشکل‌ها، نبود نهادهای مدنی قدرتمند و تاثیرگذار
	نبود اعتماد اجتماعی	بی‌اعتمادی به سیاست‌های دولتی، ضعف همکاری بین کشاورزان، وجود روحیه فردگرایی
	محدودیت شبکه‌های اجتماعی	ضعف ارتباطات بین‌روستایی، محدودیت در تبادل دانش و تجربه، انزوای اجتماعی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بخش عمده دیگر یافته‌های پژوهش بر اساس تبیین و تفسیر مدل پارادایمی بر ساخت شده از نظریه زمینه‌ای و بر اساس تحلیل داده‌ها و روابط بین مقوله‌ها استخراج شده و در شش بخش اصلی به همراه نمونه‌ای از نقل قول‌های مشارکت‌کنندگان ارائه شده است. همچنین، با بهره‌گیری از مطالعات مرتبط با موضوع تحقیق، یافته‌ها و بحث‌های مطرح شده مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

پدیده محوری: «محرومیت ساختاری چندبعدی» به‌عنوان مقوله محوری، به وضعیتی اشاره دارد که در آن کشاورزان خرده‌پا به‌صورت نظام‌مند و در ابعاد مختلف (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فناورانه و فضایی) از دسترسی به منابع، فرصت‌ها و مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها محروم می‌شوند: «من ۲۰ ساله که کشاورزی می‌کنم، اما هر روز وضعیت سخت‌تر می‌شه. نه آب داریم، نه پول کافی برای خرید نهاده، نه حمایت درستی از ما می‌شه. انگار هر چی کوچک‌تر باشی، کمتر به چشم می‌آی» (کشاورز، ۵۶ ساله، روستای فلاورجان).

شرایط علی: سه مقوله اصلی زیر به‌عنوان شرایط علی محرومیت ساختاری چندبعدی شناسایی شدند.

الف) نابرابری‌های نهادی: این مقوله به تبعیض در سیاست‌های حمایتی، ضعف نمایندگی کشاورزان خرده‌پا در نهادهای تصمیم‌گیری، و سوگیری در خدمات ترویجی اشاره دارد: «متأسفانه سیستم حمایتی ما به نحوی طراحی شده که برای کشاورزان بزرگ بیشتر کارایی دارد. مثلاً برای دریافت تسهیلات مکانیزاسیون، حداقل متراژ زمین لازمه که عملاً خرده‌مالکین نمی‌تونن استفاده کنن» (کارشناس جهاد کشاورزی، ۴۲ ساله).

ب) شکاف دیجیتالی: محدودیت دسترسی به فناوری اطلاعات، نبود سواد دیجیتالی، و محرومیت از کشاورزی هوشمند، ابعاد این مقوله هستند. «الان همه چیز آنلاین شده، از ثبت نام نهاده بگیر تا فروش محصول. ما اینجا نه اینترنت درست داریم، نه بلدیم با این سیستم‌ها کار کنیم. خیلی‌ها به خاطر همین از چرخه حمایت‌ها حذف می‌شن» (کشاورز، ۴۸ ساله، روستایی در سمیرم).

ج) محدودیت دسترسی به منابع: کمبود منابع آبی، محدودیت دسترسی به نهاده‌ها، موانع اعتباری و مالی و محدودیت زمین، از جمله ابعاد این مقوله هستند. «وقتی زمینت کوچیکه، هیچ بانکی بهت وام نمی‌ده. می‌گن ضمانت کافی نداری. بدون وام هم نمی‌تونیم سیستم آبیاری نو بخریم یا چاه عمیق بزنیم. این‌طوری هر سال محصولمون کمتر می‌شه» (کشاورز زن، ۳۹ ساله، روستای نطنز).

شرایط زمینه‌ای: سه مقوله اصلی زیر به‌عنوان شرایط زمینه‌ای شناسایی شدند.

الف) تغییرات اقلیمی: آسیب‌پذیری بیشتر کشاورزان خرده‌پا در برابر خشکسالی، نبود سیستم‌های سازگاری، و ناتوانی در مدیریت ریسک، ابعاد این مقوله هستند. «با این خشکسالی‌های پی‌درپی، ما که آب ذخیره نداریم، اولین قربانی هستیم. کشاورزای بزرگ می‌تونن استخر بسازن یا چاه عمیق بزنن، ولی ما فقط باید دعا کنیم بارون بیاد» (کشاورز، ۶۲ ساله، روستای چادگان).

ب) ساختارهای سنتی مالکیت: الگوهای نابرابر مالکیت، نظام ارث و تقسیم اراضی، و ناامنی حقوقی مالکیت، ابعاد این مقوله هستند. یکی از کارشناسان در این زمینه گفت «مسئله قطعه‌قطعه شدن اراضی یکی از مهم‌ترین چالش‌های بخش کشاورزی ماست. وقتی یک زمین ۵ هکتاری بین ۵ فرزند تقسیم می‌شه، دیگه صرفه اقتصادی نداره. این چرخه نسل به نسل تکرار می‌شه» (کارشناس ارشد جهاد کشاورزی، ۵۱ ساله).

ج) سیاست‌های کلان اقتصادی: آزادسازی واردات، حذف تدریجی یارانه‌ها، و سیاست‌های صنعتی‌گرایانه ابعاد این مقوله هستند. «وقتی سیاست کلان کشور واردات محصولات کشاورزی با قیمت پایین‌تر از هزینه تولید داخلی، خب کشاورز خرده‌پا اولین کسیه که نابود می‌شه. اون‌ها توان رقابت ندارن» (مدیر تعاونی روستایی، ۴۷ ساله).

نکته قابل‌تأمل این است که اگر چه کشاورزان خرده‌پا به‌طور مستقیم از یارانه‌های کشاورزی بهره‌مندی کمتری دارند، اما حذف تدریجی یارانه‌ها می‌تواند از طریق افزایش هزینه‌های تولید (مانند قیمت نهاده‌ها) و کاهش رقابت‌پذیری در بازار، به‌طور غیرمستقیم بر این گروه تأثیر منفی بگذارد. این موضوع به‌ویژه در شرایطی که کشاورزان خرده‌پا به منابع مالی و زیرساخت‌های کافی دسترسی ندارند، تشدید می‌شود.

شرایط مداخله‌گر: سه مقوله اصلی زیر به‌عنوان شرایط مداخله‌گر شناسایی شدند.

الف) ضعف حمایت‌های دولتی: ناکارآمدی سیاست‌های حمایتی، کاهش خدمات حمایتی و عدم توازن در تخصیص منابع، ابعاد این مقوله هستند. «قیمت خرید تضمینی اصلاً با هزینه‌های تولید هم‌خوانی نداره. تازه همون پول رو هم یک سال بعد می‌دن. کشاورز خرده‌پا که پس‌انداز نداره، مجبوره محصولش رو با قیمت پایین به دلال بفروشه» (کشاورز، ۵۴ ساله، روستای خوانسار). از سوی دیگر، سیاست‌های حمایتی مانند یارانه‌های نهاده‌ها و تسهیلات مالی هم به‌دلیل دسترسی نابرابر کشاورزان خرده‌پا به این منابع، می‌توانند به‌صورت غیرمستقیم به نابرابری اقتصادی بین کشاورزان خرده‌پا و بزرگ منجر شوند. در مقابل حتی، سیاست خرید تضمینی گندم، اگرچه به‌طور خاص برای

گندم اعمال می‌شود، به دلیل محدودیت‌های لجستیکی و اطلاعاتی، ممکن است کمتر به نفع کشاورزان خرده‌پا باشد.

ب) واسطه‌گری و سوداگری: زنجیره طولانی واسطه‌ها، انحصار در بازار، و سوداگری زمین، ابعاد این مقوله هستند. «ما سیب‌زمینی رو خیلی پایین می‌فروشیم ولی تو شهر می‌شه چندین برابر. این وسط چند تا واسطه سود می‌برن، اما کشاورز که بیشترین زحمت رو کشیده کمترین سود رو می‌بره» (کشاورز، ۴۳ ساله، روستای فریدن).

ج) کمبود سرمایه/اجتماعی: ضعف تشکل‌های کشاورزی، نبود اعتماد اجتماعی و محدودیت شبکه‌های اجتماعی، ابعاد این مقوله هستند. «تعاونی‌های ما کارکرد واقعی خودشون رو از دست دادن. کشاورزها اعتمادی به این ساختارها ندارن. هر کسی سعی می‌کنه تنهایی مشکلش رو حل کنه، که معمولاً هم موفق نمی‌شه» (مدیر تعاونی کشاورزی، ۴۹ ساله).

استراتژی‌های کنش/تعامل: در مواجهه با محرومیت ساختاری چندبعدی، کشاورزان خرده‌پا استراتژی‌های مختلف زیر را اتخاذ می‌کنند.

الف) مقاومت انطباقی: تغییر الگوی کشت، صرفه‌جویی در مصرف نهاده‌ها و بازگشت به روش‌های سنتی کشاورزی، از جمله راهکارهای مقاومت انطباقی هستند. «قبلاً فقط گندم می‌کاشتیم، الان مجبور شدیم بریم سراغ محصولاتی که آب کمتری می‌خوان. زعفران، گیاهان دارویی و اینا... تلاش می‌کنیم با شرایط کنار بیایم» (کشاورز، ۵۰ ساله، روستای ورزنده).

ب) همیاری محلی: مشارکت در آبیاری نوبتی، به اشتراک‌گذاری ماشین‌آلات، و تشکیل صندوق‌های خرد محلی از جمله راهکارهای همیاری محلی هستند. «چند تا از خانواده‌ها دور هم جمع شدیم و یک صندوق راه انداختیم. هر ماه پول می‌ذاریم و به نوبت به یکی وام می‌دیم. این‌طوری تونستیم مشکل سرمایه رو تا حدودی حل کنیم» (کشاورز زن، ۴۵ ساله، روستای نطنز).

ج) تنوع‌بخشی معیشتی: روی آوردن به مشاغل غیر کشاورزی، توسعه صنایع دستی و گردشگری روستایی از جمله راهکارهای تنوع‌بخشی معیشتی هستند. «دیگه نمی‌شه فقط با کشاورزی زندگی رو چرخوند. من الان علاوه بر کشاورزی، قالی‌بافی می‌کنم. پسر هم تو شهر کار ساختمانی می‌کنه و آخر هفته‌ها میاد کمک. بدون این درآمدهای جانبی نمی‌شد ادامه داد» (کشاورز، ۵۸ ساله، روستای نیاسر).

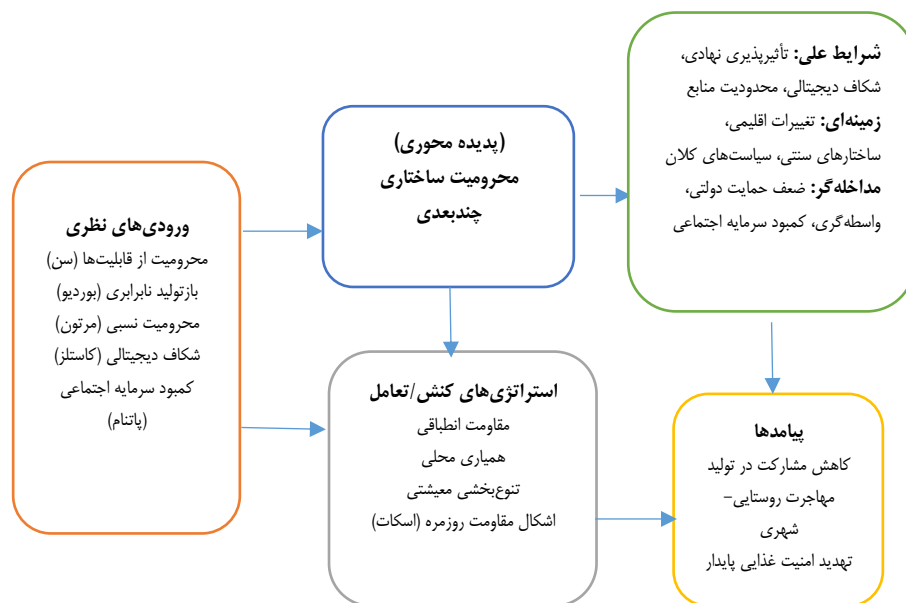
پیامدها: محرومیت ساختاری چندبعدی و استراتژی‌های کنش/تعامل کشاورزان، پیامدهای مختلف زیر را به دنبال داشته است.

الف) کاهش مشارکت در تولید: تعدیل سطح زیر کشت، رهاسازی زمین‌های کشاورزی و کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی از جمله مصادیق کاهش مشارکت در تولید هستند. «آمار ما نشون می‌ده که در ۵ سال اخیر، حدود ۳۰ درصد از اراضی کشاورزی خرد در استان اصفهان یا بلا استفاده مونده یا زیر کشت دیم رفته که بازده پایینی داره» (کارشناس جهاد کشاورزی، ۴۴ ساله). یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که با وجود این که بخشی از کاهش مشارکت می‌تواند غیرمستقیم ناشی از پدیده خشکسالی باشد، اما اثرات آن زمانی تشدید می‌شود که با محرومیت ساختاری و ضعف حمایت‌های نهادی نیز همراه شود. تبیین برهم‌کنشی عوامل و پیامدهای آن برای سایر پیامدها از جمله امنیت غذایی نیز صادق است. به بیان دیگر، تهدید امنیت غذایی می‌تواند حاصل برهم‌کنش تغییرات اقلیمی با نابرابری ساختاری باشد.

ب) مهاجرت روستا - شهری: ترک روستا توسط جوانان، فروش اراضی کشاورزی، و حاشیه‌نشینی شهری از جمله مصادیق مهاجرت روستا - شهری هستند. «از ۵ تا بچه من، هیچ کدوم حاضر نشدن کشاورزی کنن. همه‌شون رفتن شهر. میگن تو کشاورزی آینده‌ای نیست. روستای ما پر شده از پیرمرد و پیرزن که دارن زمین‌هاشون رو به سختی می‌کارن» (کشاورز، ۶۵ ساله، روستای دهاقان).

ج) تهدید امنیت غذایی: کاهش تولید محصولات اساسی، افزایش قیمت مواد غذایی، و وابستگی بیشتر به واردات، از جمله مصادیق تهدید امنیت غذایی هستند. «اگه روند فعلی ادامه پیدا کنه، طی ۱۰ سال آینده بخش بزرگی از تولید محصولات اساسی مثل گندم و برنج رو از دست می‌دیم و وابستگی به واردات چند برابر می‌شه. این یعنی تهدید جدی برای امنیت غذایی کشور» (مدیر تعاونی روستایی، ۵۳ ساله).

بحث نهایی این پژوهش حاکی از این است که «محرومیت ساختاری چندبعدی» کشاورزان خرده‌پا، یک پدیده منفرد نیست و محصول تعامل پیچیده عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و اقلیمی است. بر این اساس، چارچوب نظری محرومیت نسبی و بازتولید نابرابری می‌تواند به فهم بهتر این پدیده کمک کند. مدل پارادایمی و مفهومی پژوهش (شکل ۱) به‌طور مشخص روابط بین اجزاء و تبیین پدیده محوری را نشان می‌دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی و پارادایمی پژوهش

در ادامه، به انطباق یافته‌های پژوهش با مطالعات و نظریه‌های پیشین پرداخته شده است.

محرومیت نسبی و تشدید نابرابری: یافته‌های پژوهش با نظریه محرومیت نسبی مرتون (Merton, 1968) هم‌خوانی دارد. کشاورزان خرده‌پا خود را در موقعیتی می‌بینند که علی‌رغم تلاش، از دستیابی به منابع، فرصت‌ها و امکاناتی که کشاورزان بزرگ‌تر به آن دسترسی دارند، محروم شده‌اند. این احساس محرومیت نسبی به کاهش انگیزه مشارکت و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی منجر شده است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص گفت: «وقتی می‌بینیم کشاورزان بزرگ، راحت وام می‌گیرند، آب بیشتری استفاده می‌کنند، و دولت بیشتر از شون حمایت می‌کنه، ناامید می‌شیم. چرا باید تلاش کنیم وقتی می‌دونیم قرار نیست وضعمون بهتر بشه» (کشاورز، ۴۸ ساله، روستای برآن جنوبی). لازم است تاکید شود، اگرچه کشاورزان بزرگ نیز ممکن است با محدودیت‌های سرمایه‌ای مواجه شوند، اما به دلیل مقیاس تولید بالاتر، دسترسی بهتر به تسهیلات مالی و زیرساخت‌های کشاورزی، معمولاً از سیاست‌های حمایتی مانند یارانه‌ها و وام‌های کشاورزی، بیشتر بهره‌مند می‌شوند. این امر در مقایسه با کشاورزان خرده‌پا، که اغلب با محدودیت‌های مالی و زیرساختی مواجه‌اند، به نابرابری اقتصادی بین این دو گروه دامن می‌زند.

بازتولید نابرابری و دور باطل فقر: مدل پارادایمی پژوهش نشان می‌دهد که چگونه

نابرابری‌های موجود، خود را در یک چرخه معیوب باز تولید می‌کنند. محدودیت دسترسی به منابع منجر به کاهش بهره‌وری و درآمد می‌شود که این امر به نوبه خود توان سرمایه‌گذاری کشاورزان خرده‌پا را کاهش داده و محدودیت دسترسی به منابع را تشدید می‌کند. این یافته با نظریه بازتولید نابرابری پیر بوردیو (Bourdieu, 1984) هم‌خوانی دارد. یکی از کارشناسان در این زمینه اظهار داشت: «کشاورز خرده‌پا وقتی نتونه سرمایه‌گذاری کنه، نمی‌تونه تکنولوژی روز رو بکار بگیره. وقتی تکنولوژی نداشته باشه، بهره‌وری پایین میاد. وقتی بهره‌وری پایین بیاد، درآمد کم می‌شه و باز هم نمی‌تونه سرمایه‌گذاری کنه. این یک دور باطله» (کارشناس رشته اقتصاد کشاورزی، ۴۸ ساله).

شکاف دیجیتالی و محرومیت‌های نوظهور: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با

دیجیتالی شدن فزاینده بخش کشاورزی، نوع جدیدی از محرومیت در حال شکل‌گیری است. شکاف دیجیتالی بین کشاورزان خرده‌پا و کشاورزان بزرگ، دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات و خدمات حمایتی را نابرابرتر کرده است. این یافته با نظریه کستلز (Castells, 2010) در خصوص جامعه شبکه‌ای و نابرابری‌های ناشی از آن هم‌خوانی دارد. «الان همه چیز آنلاین شده. از ثبت سفارش نهاده تا فروش محصول، همه تو اینترنته. کشاورزی که گوشی هوشمند نداره یا سواد کار با اپلیکیشن رو نداره، عملاً از چرخه رقابت حذف می‌شه» (کشاورز، ۵۳ ساله، روستای مهاباد).

سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری جوامع روستایی: یکی از یافته‌های مهم این پژوهش،

نقش محوری سرمایه اجتماعی در مواجهه با محرومیت ساختاری است. در روستاهایی که سرمایه اجتماعی قوی‌تری داشتند، استراتژی‌های همیاری محلی موفق‌تر بوده و تاب‌آوری کشاورزان خرده‌پا در برابر شوک‌های اقتصادی و اقلیمی بیشتر بوده است. این یافته با نظریه پاتنام (Putnam, 2000) در خصوص نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی هم‌خوانی دارد. «در روستاهایی که هنوز روحیه همکاری و اعتماد بین مردم قویه، کشاورزها تونستن با تشکیل گروه‌های محلی، مشکلاتشون رو تا حدی حل کنن. مثلاً تو روستای کمشچه، کشاورزها یک صندوق راه انداختن و با پول اون، یک دستگاه تراکتور خریدن که به نوبت ازش استفاده می‌کنن» (دهیار، ۴۲ ساله، روستای کمشچه).

استراتژی‌های مقاومت و بازتعریف توسعه روستایی: مطالعه حاضر نشان می‌دهد که

کشاورزان خرده‌پا در مواجهه با شرایط نامساعد، انفعالی عمل نکرده‌اند. استراتژی‌های مقاومت انطباقی، همیاری محلی و تنوع‌بخشی معیشتی، بیانگر تلاش آنها برای بقا و سازگاری با شرایط در حال تغییر است. این یافته با رویکرد عاملیت اسکات (Scott, 1985) در خصوص «اشکال مقاومت

روزمره» هم‌خوانی دارد. «کشاورزان خرده‌پا با وجود همه مشکلات، راه‌های خلاقانه‌ای برای ادامه حیات پیدا کردند. این نشون می‌ده که ما باید تعریفمون از توسعه روستایی رو بازنگری کنیم. توسعه فقط افزایش تولید نیست، بلکه ایجاد تاب‌آوری و پایداری معیشته» (کارشناس توسعه روستایی، ۵۴ ساله).

تحلیل یافته‌های پژوهش در مقایسه با پیشینه پژوهش‌های قبلی نیز نشان‌دهنده محرومیت ساختاری چندبعدی کشاورزان خرده‌پا است که با نتایج پژوهش‌های پیشین در این حوزه هم‌خوانی دارد و در مواردی نیز متفاوت است. یافته اصلی این پژوهش یعنی «محرومیت ساختاری چند بعدی» با مطالعات متعدد در پیشینه پژوهش هم‌سو است. گاوینداسامی و همکاران (Govindasamy et al., 2020) در پژوهش خود نشان دادند که کشاورزان خرده‌پا، در کشورهای در حال توسعه، با محرومیت‌های نظام‌مند در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مواجه هستند. همچنین، مطالعه حسینی و همکاران (Hosseini et al., 2017) در ایران تأیید کرد که کشاورزان خرده‌پا به صورت ساختاری از دسترسی به منابع و فرصت‌ها محروم می‌شوند. با این حال، یافته خاص این پژوهش در شناسایی بُعد فناورانه (شکاف دیجیتالی) به‌عنوان یکی از ابعاد کلیدی محرومیت، نکته‌ای است که در اکثر پژوهش‌های پیشین کمتر به آن پرداخته شده است. این موضوع با مطالعه رضوی و احمدی (Razavi & Ahmadi, 2021) و شریف‌زاده و همکاران (Sharifzadeh & Karimi, 2021) که به تأثیر شکاف دیجیتالی بر عملکرد کشاورزان خرده‌پا پرداخته‌اند، هم‌خوانی دارد.

یافته‌های پژوهش در مورد «نابرابری‌های نهادی» با نتایج مطالعه جانسون و همکاران (Johnson et al., 2019) هم‌سو است. آنها در مطالعه خود نشان دادند که سیاست‌های حمایتی و نهادهای کشاورزی، اغلب به نفع کشاورزان بزرگ‌مقیاس طراحی می‌شوند. همچنین، مطالعه محمدی و همکاران (Mohammadi et al., 2020) در استان‌های مرکزی ایران، تأیید کرد که ضعف نمایندگی کشاورزان خرده‌پا در نهادهای تصمیم‌گیری، یکی از موانع اصلی توسعه پایدار کشاورزی است. یافته جدید «سوگیری در خدمات ترویجی» نیز به‌عنوان یکی از مقوله‌های سیاست‌های حمایتی حاکی از این است که حتی خدمات ترویجی که با هدف کمک به همه کشاورزان طراحی می‌شوند، در عمل، برای کشاورزان خرده‌پا کارآمدی لازم را ندارد.

یافته‌های پژوهش در مورد «شکاف دیجیتالی» با مطالعه کاستلز (Castells, 2010) درباره جامعه شبکه‌ای و نابرابری‌های ناشی از آن، هم‌خوانی دارد. همچنین، پژوهش وانگ و همکاران (wang et al., 2022) تأیید می‌کند که محرومیت از فناوری‌های دیجیتال، یکی از عوامل

تشدیدکننده نابرابری در بخش کشاورزی است. نکته متمایز این پژوهش، شناسایی «محرومیت از کشاورزی هوشمند» به‌عنوان یکی از ابعاد شکاف دیجیتالی است که در پژوهش‌های قبلی کمتر به آن پرداخته شده بود. این یافته نشان می‌دهد که با پیشرفت فناوری‌های نوین کشاورزی، شکاف بین کشاورزان خرده‌پا و بزرگ‌مقیاس در حال افزایش است.

یافته‌های پژوهش در مورد «محدودیت دسترسی به منابع» با نتایج مطالعه سینگ و همکاران (Singh et al., 2018) هم‌سو است. نتایج پژوهش مذکور نشان داد که دسترسی نابرابر به منابع آب، نهاده‌ها و اعتبارات، از عوامل اصلی آسیب‌پذیری کشاورزان خرده‌پا است. همچنین، مطالعه کریمی و رضایی (Karimi & Rezaei, 2019) در ایران نیز تأیید کرد که موانع اعتباری و مالی، یکی از چالش‌های اصلی کشاورزان خرده‌پا است. با این حال، یافته این پژوهش در مورد ارتباط متقابل بین محدودیت منابع مختلف (آب، زمین، نهاده و اعتبار) و تشدید اثرات آنها بر یکدیگر، عمیق‌تر از مطالعات پیشین است.

یافته‌های پژوهش در مورد «تغییرات اقلیمی» با نتایج مطالعه آلتیری و نیکولز (Altieri & Nicholls, 2017) هم‌سو است. آنها تأکید می‌کنند، کشاورزان خرده‌پا آسیب‌پذیری بیشتری در برابر تغییرات اقلیمی دارند. همچنین، مطالعه صادقی و همکاران (Sadeghi et al., 2020) در مناطق مرکزی ایران تأیید می‌کند که خشکسالی‌های اخیر، کشاورزان خرده‌پا را بیش از سایرین تحت تأثیر قرار داده است. نکته متمایز این پژوهش، شناسایی دقیق «نبود سیستم‌های سازگاری» و «ناتوانی در مدیریت ریسک» به‌عنوان عوامل تشدیدکننده آسیب‌پذیری کشاورزان خرده‌پا در برابر تغییرات اقلیمی است که در مطالعات قبلی کمتر به صورت نظام‌مند مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌های پژوهش در مورد «ساختارهای سنتی مالکیت» با نتایج مطالعه بورنز (Burns, 2019) هم‌سو است. یافته‌های این تحقیق بیانگر آن است که نظام‌های سنتی مالکیت و قوانین ارث، یکی از عوامل اصلی خردشدن اراضی کشاورزی است. همچنین، مطالعه عباسی و توکلی (Abbasi & Tavakoli, 2018) در ایران تأیید کرد که ناامنی حقوقی مالکیت، یکی از موانع اصلی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی خرده‌مالکی است. یافته متمایز این پژوهش، شناسایی ارتباط بین «الگوهای نابرابر مالکیت» و «نظام ارث و تقسیم اراضی» است که نشان می‌دهد چگونه این دو عامل یکدیگر را تقویت کرده و به بازتولید نابرابری منجر می‌شوند.

یافته‌های پژوهش در مورد «سیاست‌های کلان اقتصادی» با نتایج مطالعه اندرسون و والنزولا (Anderson & Valenzuela, 2018) هم‌سو است. آنها نشان دادند که آزادسازی تجاری

و حذف یارانه‌ها، اثرات منفی بیشتری بر کشاورزان خرده‌پا در مقایسه با کشاورزان بزرگ‌مقیاس دارد. همچنین، مطالعه حسینی و نجفی (Hosseini & Najafi, 2021) در ایران تأیید می‌کند که سیاست‌های آزادسازی اقتصادی، کشاورزان خرده‌پا را آسیب‌پذیرتر کرده است. نکته متمایز این پژوهش، شناسایی «سیاست‌های صنعتی‌گرایانه» به‌عنوان یکی از ابعاد سیاست‌های کلان اقتصادی است که در مطالعات قبلی کمتر به آن پرداخته شده است. این یافته نشان می‌دهد که حتی سیاست‌های توسعه‌ای که ظاهراً ارتباط مستقیمی با بخش کشاورزی ندارند، می‌توانند بر وضعیت کشاورزان خرده‌پا تأثیر منفی بگذارند.

یافته‌های پژوهش در مورد «ضعف حمایت‌های دولتی» با نتایج مطالعه پاتل و همکاران (Patel et al., 2020) هم‌سو است. مطابق نتایج این تحقیق، ناکارآمدی سیاست‌های حمایتی، یکی از عوامل اصلی آسیب‌پذیری کشاورزان خرده‌پا است. همچنین، مطالعه رضایی و علی‌پور (Rezaei & Alipour, 2020) در ایران نیز تأیید کرد که خدمات حمایتی دولتی، پاسخگوی نیازهای کشاورزان خرده‌پا نیست. یافته متمایز این پژوهش، شناسایی «عدم توازن در تخصیص منابع» به‌عنوان یکی از ابعاد ضعف حمایت‌های دولتی است که نشان می‌دهد حتی زمانی که منابع حمایتی وجود دارد، توزیع آن به‌صورت عادلانه انجام نمی‌شود.

یافته‌های پژوهش در مورد «واسطه‌گری و سوداگری» با نتایج مطالعه گارسیا و همکاران (Garcia et al., 2021) هم‌سو است و حاکی از این است که زنجیره طولانی واسطه‌ها، یکی از عوامل اصلی کاهش سود کشاورزان خرده‌پاست. همچنین، مطالعه مرادی و همکاران (Moradi et al., 2019) در ایران نیز تأیید کرد که قدرت چانه‌زنی پایین کشاورزان خرده‌پا در برابر واسطه‌ها، یکی از عوامل اصلی کاهش درآمد آنهاست. نکته متمایز این پژوهش، شناسایی «سوداگری زمین» به‌عنوان یکی از ابعاد این مقوله است که نشان می‌دهد چگونه افزایش قیمت زمین و تغییر کاربری اراضی، فشار مضاعفی بر کشاورزان خرده‌پا وارد می‌کند. به‌بیان‌دیگر، در شرایطی که زمین کشاورزی به کالایی سرمایه‌ای و ابزار سوداگرانه تبدیل می‌شود، کشاورزان خرده‌پا به‌دلیل محدودیت سرمایه و نقدینگی، توان رقابت برای خرید یا حتی اجاره زمین را از دست می‌دهند. علاوه‌براین، تغییر کاربری اراضی کشاورزی به کاربری‌های غیر کشاورزی (مسکونی، صنعتی، تجاری) موجب کاهش سطح اراضی قابل کشت و افزایش هزینه دسترسی به زمین شده و به‌طور مستقیم درآمد و معیشت این کشاورزان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، خرد شدن اراضی کشاورزی در اثر تقسیم ارث و نبود توان مالی برای تجمیع آنها، محدودیت‌های بیشتری برای کشاورزان خرده‌پا ایجاد می‌کند و

ظرفیت آنها را برای حفظ و توسعه فعالیت کشاورزی کاهش می‌دهد. بدین ترتیب، ترکیب افزایش سوداگری زمین و تغییر کاربری اراضی، فشار مضاعفی بر کشاورزان خرده‌پا وارد می‌کند. یافته‌های پژوهش در مورد «کمبود سرمایه اجتماعی» با نتایج مطالعه پاتنام (Putnam, 2000) و کلمن (Coleman, 1998) هم‌سو است، که بر اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی تأکید کرده‌اند. مطالعه محمدی و همکاران (Mohammadi et al., 2020) در ایران هم تأیید می‌کند که ضعف تشکل‌های کشاورزی، یکی از موانع اصلی توانمندسازی کشاورزان خرده‌پا است. یافته متمایز این پژوهش، شناسایی ارتباط متقابل بین «نبود اعتماد اجتماعی» و «ضعف تشکل‌های کشاورزی» است که نشان می‌دهند چگونه این دو عامل در یک چرخه معیوب، یکدیگر را تقویت می‌کنند.

یافته‌های پژوهش در خصوص «استراتژی‌های کنش/تعامل» با نتایج مطالعه اسکات (Scott, 1985) در مورد «اشکال مقاومت روزمره» هم‌سو است. احمدی و ناصری (Ahmadi & Naseri, 2019) نیز، انواع مشابهی از استراتژی‌های سازگاری را در میان کشاورزان خرده‌پا شناسایی کرده‌اند. نکته متمایز این پژوهش، دسته‌بندی منسجم استراتژی‌ها در سه دسته «مقاومت انطباقی»، «همیاری محلی» و «تنوع‌بخشی معیشتی» است، به‌گونه‌ای که چارچوب مفهومی منسجم‌تری برای درک واکنش‌های کشاورزان خرده‌پا ارائه می‌کند.

یافته‌های پژوهش در مورد «پیامدها» با نتایج مطالعات متعددی هم‌سو است. «کاهش مشارکت در تولید» با مطالعه لی و همکاران (Lee et al., 2021)، «مهاجرت روستا - شهری» با مطالعه برنز (Burns, 2019)، محمدی‌یگانه و چراغی (Mohammadi Yeganeh & Cheraghi, 2020) و «تهدید امنیت غذایی» با مطالعه فائو (FAO, 2023) هم‌خوانی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهند که نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی در جامعه روستایی ایران، به‌ویژه در استان اصفهان، بر اساس نوعی مکانیسم ساختاری عمل می‌کند که در آن، محدودیت دسترسی به منابع، شکاف دیجیتالی و نابرابری‌های نهادی (مانند تبعیض در سیاست‌های حمایتی و ضعف نمایندگی در تصمیم‌گیری‌ها)، منجر به شکل‌گیری «محرومیت ساختاری چندبعدی» شده و مشارکت کشاورزان خرده‌پا را در تولیدات کشاورزی کاهش داده‌اند. این نابرابری‌ها، بر مبنای مدل پارادایمی پژوهش، و شرایط علی آن، به‌طور مستقیم به کاهش انگیزه و قابلیت کشاورزان برای سرمایه‌گذاری و مشارکت منجر می‌شوند، در حالی که تغییرات اقلیمی و خشکسالی نیز، عمدتاً به‌عنوان

شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر عمل می‌کنند. به بیان دیگر، عوامل اقلیمی مانند خشکسالی و آسیب‌پذیری بیشتر کشاورزان خرده‌پا در رویارویی با آن، به دلیل نبود سیستم‌های سازگاری، تحت تأثیر این نابرابری‌های ساختاری تشدید می‌شوند و کشاورزان خرده‌پا به دلیل محدودیت‌های اقتصادی-اجتماعی (مانند عدم دسترسی به اعتبارات برای ساخت استخرهای ذخیره آب یا فناوری‌های مقاوم به خشکسالی) نمی‌توانند به طور مؤثر با آنها مقابله کنند. بنابراین، ادعای پژوهش مبنی بر نقش اصلی نابرابری‌ها در کاهش مشارکت بر پایه روابط علت - معلولی برخاسته از داده‌ها یعنی نابرابری‌های ساختاری شکل گرفته است. این در حالی است که توجه صرف به تأثیرات عوامل اقلیمی بدون در نظر گرفتن این نابرابری‌ها، با استراتژی‌های سازگاری محلی مانند همیاری در آبیاری نوبتی، می‌تواند تا حدودی مدیریت شوند. این محرومیت ساختاری در نهایت می‌تواند به پیامدهایی مانند کاهش سطح زیر کشت (تا ۳۰ درصد در اراضی خرد استان اصفهان بر اساس آمار کارشناسان جهاد کشاورزی)، مهاجرت روستا - شهری (به ویژه جوانان از روستاهایی مانند دهاقان و چادگان) و تهدیدهای امنیت غذایی (از طریق کاهش تولید محصولات اساسی مانند گندم و وابستگی بیشتر به واردات) منجر شوند. مقابله با این چالش‌ها نیازمند اتخاذ رویکردی سیستمی است که نابرابری‌ها را به عنوان عاملی اساسی مورد توجه جدی قرار دهد. این رویکرد موجب تقویت ظرفیت‌های محلی از طریق استراتژی‌های مقاومت انطباقی و همیاری (مانند صندوق‌های خرد محلی در نطنز) شده و مشارکت بیشتر کشاورزان خرده‌پا را در تولیدات کشاورزی به دنبال خواهد داشت.

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادها به دو دسته کاربردی (با تمرکز بر کاربردهای محلی و منطقه‌ای در استان اصفهان) و پژوهشی تقسیم می‌شوند. پیشنهادهای کاربردی، که از مقوله‌های اصلی تحقیق مانند محدودیت دسترسی به منابع، تغییرات اقلیمی و ضعف حمایت‌های دولتی استخراج شده‌اند، به صورت هدفمند و با اشاره به نتایج بیان شده‌اند:

۱. برای کاهش تبعیض در تخصیص اعتبارات، پیشنهاد می‌شود نظام یارانه هدفمند برای کشاورزان خرده‌پا با اولویت‌بندی وام‌های کم‌بهره و بدون وثیقه سنگین طراحی شود. به عنوان نمونه در اصفهان، این سیاست می‌تواند با تمرکز بر کشاورزان مناطق جنوبی مانند سمیرم، که از محدودیت زمین و آب رنج می‌برند، اجرا شده، تا حاشیه سود آنها افزایش یابد و کاهش مشارکت در تولید (پیامد شناسایی شده) معکوس شود.
۲. حمایت از توسعه تعاونی‌های محلی با مدیریت کشاورزان، مانند گسترش صندوق‌های خرد در روستاهایی مانند کمشچه و نطنز (که در یافته‌ها تحقیق موفق گزارش شدند)، می‌تواند اعتماد

اجتماعی را افزایش دهد و به‌عنوان ابزاری برای تبادل دانش و مقابله با عدم اعتماد به سیاست‌های دولتی عمل کند.

۳. توسعه زیرساخت‌های اینترنت پرسرعت در مناطق روستایی اصفهان، همراه با آموزش‌های رایگان سواد دیجیتال برای کشاورزان خرده‌پا (مانند استفاده از برنامه‌های کاربردی پایش بازار در فلاورجان)، می‌تواند محرومیت از کشاورزی هوشمند را به‌عنوان یکی از نتایج عمده پژوهش، کاهش داده و دسترسی به اطلاعات بازار را بهبود بخشد.

۴. بر اساس یافته‌های پژوهش و در راستای کاهش رنج ناشی از خشکسالی‌ها برای کشاورزان خرده‌پا در اصفهان (مانند چادگان و ورزنه)، پیشنهاد می‌شود، برنامه‌های محلی، مانند توسعه نظام‌های آبیاری کارآمد (استفاده ترکیبی از آب سطحی و زیرزمینی در حوضه زاینده‌رود) و حمایت از تغییر الگوی کشت به محصولات کم‌آب‌بر (مانند زعفران و گیاهان دارویی، بر اساس استراتژی مقاومت انطباقی در یافته‌ها) اجرا شود. این رویکرد می‌تواند با الهام از پروژه‌های مدیریت یکپارچه منابع آب در زاینده‌رود، شوری خاک را مدیریت کند و تنوع‌بخشی معیشتی را تقویت نماید.

۵. تسهیل یکپارچه‌سازی اراضی خرد از طریق کشت اشتراکی در مناطقی مانند فریدن و خوانسار، که گزارش اراضی قطعه‌قطعه شده دارند، می‌تواند چرخه فقر را بشکند و مشارکت و بهره‌وری را افزایش دهد.

۶. توسعه صنایع تکمیلی و تبدیلی کشاورزی و گردشگری روستایی در اصفهان (مانند صنایع دستی در نیاسر)، می‌تواند درآمدهای جانبی ایجاد کند و بخشی از جریان مهاجرت روستا - شهری را کاهش دهد. این پیشنهاد به‌طور مستقیم از پیامدهای پژوهش استنباط شده است.

به‌طور کلی در راستای اجرای پیشنهادهای کاربردی پژوهش، چالش‌هایی نیز وجود دارد. این چالش‌ها بر اساس داده‌های میدانی عبارتند از: محدودیت منابع مالی دولتی (مانند کمبود بودجه برای یارانه‌های هدفمند)، ساختار دیوانسالاری ناکارآمد (که توزیع نهاده‌ها را کند می‌کند)، ناهماهنگی بین‌نهادی (مانند سازمان جهاد کشاورزی و سازمان محیط زیست)، مقاومت گروه‌های ذی‌نفع قدرتمند (مانند واسطه‌ها که از زنجیره طولانی سود می‌برند) و کمبود آمار دقیق از وضعیت کشاورزان خرده‌پا (که سیاست‌گذاری را دشوار می‌سازد). برای غلبه بر این چالش‌ها، پیشنهاد می‌شود، کمیته‌های محلی با مشارکت کشاورزان برای نظارت بر فرآیند اجرا تشکیل شود.

در پایان و در راستای تکمیل خلاءهای شناسایی شده در فرآیند پژوهش، پیشنهادهای پژوهشی زیر ارائه شده‌اند:

- بررسی تطبیقی نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی در مناطق مختلف ایران با شرایط اقلیمی متفاوت.
  - مطالعه تأثیر سیاست‌های حمایتی بر کاهش یا تشدید نابرابری‌ها.
  - بررسی نقش فناوری‌های نوین در کاهش شکاف میان کشاورزان خرده‌پا و بزرگ.
  - تحلیل الگوهای موفق همیاری محلی و امکان گسترش آنها.
  - مطالعه اثرات تغییرات اقلیمی بر تشدید نابرابری‌ها در کشاورزی روستایی.
- این پیشنهادهای، با تمرکز بر راه‌حل‌های محلی و منطقه‌ای در استان اصفهان، به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا با رویکردی مبتنی بر عدالت توزیعی، مشارکت کشاورزان خرده‌پا را تقویت نموده و امنیت غذایی پایدار را تضمین نماید.

منابع

1. Abbasi, A., & Tavakoli, J. (2018). Analysis of the impact of legal insecurity of ownership on smallholder farmers' investment: A case study of Marvdasht county. *Agricultural Economics*, 13, 167-189. [In Persian]
2. Ahmadi, M., & Naseri, S. (2019). Adaptation strategies of smallholder farmers facing economic and climatic challenges in Kermanshah Province. *Journal of Rural Research*, 12, 45-67. [In Persian]
3. Altieri, M.A., & Nicholls, C.I. (2017). The adaptation and mitigation potential of traditional agriculture in a changing climate. *Climatic Change*, 140, 33-45. <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1613-2>.
4. Anderson, K., & Valenzuela, E. (2018). Estimates of global trade and welfare effects of agricultural subsidies and protection. *Journal of Agricultural Economics*, 69(2), 142-157. <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12236>.
5. Azkia, M., & Ghaffari, G. (2004). Rural Development with Emphasis on Iran's Rural Society. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
6. Borychowski, M., Stępień, S., & Poczta-Wajda, A. (2022). Interactions between food and nutrition security and the socio-economic and environmental dimensions of sustainability in small-

- scale farms: Evidence from a simultaneous confirmatory factor analysis in Poland. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 20(5), 998-1014. <https://doi.org/10.1080/14735903.2022.2032077>
7. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4324/9780203712528>
  8. Burns, T. (2019). Land administration reform: Indicators of success and future challenges. *Agriculture and Rural Development Discussion Paper*, 37, World Bank. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports>
  9. Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444319514>
  10. Chambers, R. (1997). Responsible well-being – a personal agenda for development. *World Development*, 25(11), 1743-1754. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)00067-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)00067-8)
  11. Chayanov, A.V. (1996). On the theory of non-capitalist economic systems. In *The Theory of Peasant Economy* (Eds. Thorner, Kerblay, & Smith), 1-28. <https://www.worldcat.org/oclc/924164287>
  12. Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120. <https://doi.org/10.1086/228943>
  13. Creswell, J.W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Sage Publications. <https://www.worldcat.org/oclc/76801995>
  14. Dhillon, R., & Moncur, Q. (2023). Small-scale farming: A review of challenges and potential opportunities offered by technological advancements. *Sustainability*, 15(21), 1-16. <https://doi.org/10.3390/su152115405>
  15. Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198296966.001.0001>
  16. FAO (2018). *A Living Income for Small-Scale Farmers: Tackling Unequal Risks and Market Power*. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/handle/10546/620534>

17. FAO (2020). *The State of Food and Agriculture: Overcoming Water Challenges in Agriculture*. Rome. <https://doi.org/10.4060/cb1447en>
18. FAO (2023). *The State of Food Security and Nutrition in the World*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>
19. Garcia, Z., Nyberg, J., & Saadat, S.O. (2021). *Agricultural Value Chain Finance Innovations and Lessons: Case Studies in Africa*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://doi.org/10.4060/cb5339en>
20. Govindasamy, R., Zurbruggen, M., Italia, J., Adelaja, A., Nitzsche, P., & VanVranken, R. (2020). Structural inequalities facing small-scale producers: A comparative review of policy approaches. *Agricultural Economics Research Review*, 33, 119-131. <https://doi.org/10.5958/0974-0279.2020.00012.0>
21. Harvey, D. (2006). *Spaces of Global Capitalism: Towards A Theory of Uneven Geographical Development*. Verso. <https://www.worldcat.org/oclc/64585828>
22. Hazell, P., Poulton, C., Wiggins, S., & Dorward, A. (2007). *The Future of Small Farms for Poverty Reduction and Growth*. International Food Policy Research Institute, 42. <https://www.ifpri.org/publication/future-small-farms-poverty-reduction-and-growth>
23. Hosseini, S.M., & Najafi, B. (2021). Analysis of the effects of economic liberalization policies on the livelihood status of smallholder farmers: A case study of Fars province. *Agricultural Economics and Development*, 31, 112-134. [In Persian]
24. Hosseini, S.M., Rezvani, M.R., & Motiei Langroudi, S.H. (2017). Structural analysis of smallholder farmers' deprivation in access to resources and opportunities in rural areas of Iran. *Journal of Rural Development*, 10, 78-102. [In Persian]
25. <https://esfahan.agri-es.ir/Default.aspx?tabid=4203>
26. <https://people.iut.ac.ir/http://imag8.irna/1397/13970807/83083118/n83083118-26316228>.
27. Johnson, M., Hazell, P., & Gulati, A. (2019). The role of intermediate factor markets in Asia's Green Revolution: Lessons for Africa.

- American Journal of Agricultural Economics*, 101, 1448-1472.
<https://doi.org/10.1093/ajae/aaz038>
28. Karimi, R., & Rezaei, M. (2019). Financial and credit challenges of smallholder farmers in western provinces of Iran. *Journal of Village and Development*, 23, 98-119. [In Persian]
  29. Lee, J., Gereffi, G., & Beauvais, J. (2021). Global value chains and agrifood standards: Challenges and possibilities for smallholders in developing countries. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(31), 12326-12331.
<https://doi.org/10.1073/pnas.0913714108>
  30. Merton, R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. Simon and Schuster. <https://www.worldcat.org/oclc/253210>
  31. Moazzeni, A. (2024). Social innovation paradigm, an approach towards redefining ethics and justice in agriculture and food. Proceedings of the First National Congress on. Agriculture and Food Ethics, Areeo, Tehran, Iran, 568-571. [In Persian]
  32. Mohammadi Mehr, S., Hayati, D., & Karami, A. (2024). Analysis of factors affecting the quality of life of farmer households under climatic fluctuations: A case study of Kermanshah Province. *Iranian Journal of Agricultural Extension and Education Sciences*, 20, 175-197. [In Persian]
  33. Mohammadi Yeganeh, B., & Cheraghi, M. (2020). Analysis of factors affecting rural-urban migration in Isfahan province. *Journal of Geography and Development*, 18, 25-44. [In Persian]
  34. Mohammadi, H., & Sadeghi, M. (2020). The role of social capital in empowering smallholder farmers: A case study of Kurdistan Province. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 52, 453-471. [In Persian]
  35. Mohammadi, M., Karimi, S., & Rezaei, A. (2020). Analysis of the weakness of smallholder farmers' representation in decision-making institutions and its impact on sustainable agricultural development in central provinces of Iran. *Human Geography Research*, 53, 121-143. [In Persian]
  36. Mohammadpour, A. (2008). Quality assessment in qualitative research: Principles and strategies for validation and generalizability. *Social Sciences Quarterly*, 48, 73-106. [In Persian]

37. Moradi, N., Heidari, M., & Salehi, S. (2019). Investigating the role of intermediaries in the value chain of agricultural products and its impact on smallholder farmers' income in Zanjan province. *Agricultural Economics and Development*, 28, 201-219. [In Persian]
38. Naderkhani, Z., & Ghanbari, Y. (2022). Assessing peasant farmers' challenges for achieving sustainable rural development in Iran (Case study: Zanjan Province). *Geography and Environmental Planning*, 33(90), <https://doi.org/10.22108/gep.2022.130710.1460> [In Persian]
39. Nekooei Naeeni, S.A., Ghanbari, Y., & Bagheri, H. (2019). Stability analysis of smallholders and farming corporation farming systems (Isfahan Province - Golpayegan). *Journal of Geography and Regional Development*, 17(2), 101-122. <https://doi.org/10.22067/geography.v17i2.73248> [In Persian]
40. Palmioli, L., Grando, F., Fastelli, F., & Prospero, P. (2019). Small farms' strategies between self-provision and socio-economic integration: Effects on food system capacity to provide food and nutrition security. *The International Journal of Justice and Sustainability*, 25, 43-56. <https://doi.org/10.1080/13549839.2019.1585414>
41. Patel, R., Bezner Kerr, R., Shumba, L., & Dakishoni, L. (2020). Cook, eat, man, woman: Understanding the new alliance for food security and nutrition, nutritionism and its alternatives from Malawi. *Journal of Peasant Studies*, 47, 369-396. <https://doi.org/10.1080/03066150.2019.1683000>
42. Prasad, C.S. (2019). Farming as an enterprise: Ten years of FPO movement in India. *State of India's Livelihoods Report*. <https://www.accessdev.org/wp-content/uploads/2019/12/SOIL-Report-2019.pdf>
43. Pretty, J.N. (1995). *Regenerating Agriculture: Policies and Practice for Sustainability and Self-Reliance*. Earthscan Publications. <https://www.worldcat.org/oclc/32509139>
44. Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-62757-7>
45. Razavi, S.M., & Ahmadi, K. (2021). Analysis of the impact of the digital divide on the economic performance of smallholder farmers in

- Iran. *Journal of Space Economy and Rural Development*, 11, 234-251. [In Persian]
46. Rezaei Kikha, A.(2014). Investigating the impact of smallholder farmers on the rural economy: A case study of Nimruz County. Conference on Empowerment and Reform of Economic Behaviors, Shiraz, November. <https://civilica.com/doc/304970/> [In Persian]
47. Rezaei, R., & Alipour, H. (2020). Evaluating the effectiveness of government support policies for smallholder farmers: A case study of Hamadan province. *Human Geography Research*, 53, 87-104. [In Persian]
48. Sadeghi, R., Karami, A., & Shahrakhi, M. (2020). Vulnerability of smallholder farmers to drought: A case study of central provinces of Iran. *Journal of Water and Soil*, 35, 523-540. [In Persian]
49. Scott, J.C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Yale University Press. <https://www.worldcat.org/oclc/12081535>
50. Sen, A. (2023). *Development as Freedom*. Translated by Mohammad Saeed Nouri. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
51. Sharifzadeh, A., & Karimi, K. (2021). Digital divide and challenges of smart agriculture development among smallholder farmers. *Journal of Agricultural Systems*, 13, 87-106. [In Persian]
52. Sharma, G.D., Shah, M.I., Shahzad, U., Jain, M., & Chopra, R. (2021). Exploring the nexus between agriculture and greenhouse gas emissions in BIMSTEC region: The role of renewable energy and human capital as moderators. *Journal of Environmental Management*, 297, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113316>
53. Singh, C., Dorward, P., & Osbahr, H. (2018). Developing a holistic approach to the analysis of farmer decision-making: Implications for adaptation policy and practice in developing countries. *Land Use Policy*, 70, 199-209. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.10.038>
54. Strauss, A., & Corbin, J. (2012). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (2nd ed.). Translated by Ebrahim Afshar. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]

55. Taleb, M., & Anbari, M. (2023). Rural Sociology: Dimensions of Change and Development in Iran's Rural Society. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
56. Wang, X., Han, L., Huang, J., Zhang, L., & Rozelle, S. (2022). Digital divide and development gap: Evidence from rural China. *Journal of Development Economics*, 155, 102801. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2021.102801>